

Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND 9e Jaargang no. 1 - 9 Januari 1954

NIEUW IN HET NIEUWE JAAR

WIE de groei en de ontwikkeling van het Humanistisch Verbond ook maar enigszins heeft gevolgd, die zal niet tot zijn verbazing vernemen, dat „Mens en Wereld” thans om de veertien dagen gaat verschijnen en als maandblad ophoudt te bestaan. Deze noodzakelijke verandering is immers één van de vele verschijnselen, waaraan de ontplooiing van het moderne humanisme in Nederland valt te constateren. Het jonge leven van het Verbond is tot nu toe rijk aan zulke veranderingen en vernieuwingen, die van een voorspoedige groei getuigen. Maar méér nog spreken deze veranderingen en voortdurende nieuwe vormen van de behoefte aan opgewekt en krachtig geestelijk leven onder de buitenkerkelijken. Het blijkt elke dag opnieuw, dat het moderne humanisme voor steeds méér mensen de bron is, waaruit zij bezinning op de levenswaarden putten. Juist zo'n op zich zelf schijnbaar louter organisatorische maatregel als de verandering van maandblad in veertiendaags orgaan is een symptoom van het groeiende vertrouwen in de waarde van het humanisme voor de bewustwording van eigen geestelijk leven.

Het moderne humanisme is een volwaardige levens- en wereldbeschouwing. Het is dus geldig op alle belangrijke levensgebieden. Het is een geestelijke kracht, overal waar mensen samen leven en werken. Dit besef stelt de humanisten voor vele kleine en grote taken. Sinds de oprichting van het Verbond zijn zij aan de uitvoering van deze taken begonnen. Wij staan daarbij voor het allereerste en moeilijke begin. De activiteit van het moderne humanisme kan dus niet vergeleken worden bij het werk van een boer, die met zorg en toewijding zijn van ouds bekende akkers elk jaar opnieuw bezaait en wiedt.

door
dr. J. C. Brandt Corstius

De arbeid van het Humanistisch Verbond is pionierswerk. Het Verbond verricht een reusachtige ontginning van braak liggend land. Langzaam maar zeker brengt het gebieden in cultuur die dáárop hebben gewacht. Echte ontginningsarbeid, dus met verheugende resultaten en onverwachte tegenslagen. Snelle vooruitgang en taaie tegenstand wisselen elkaar af. Risico's moeten worden genomen en er wordt van de werker soms veel inspanning gevergd.

DE moderne humanist in deze tijd moet iets van de pionier, iets van de ontginning in zich hebben. Hij kan geen oude vertrouwde paden bewandelen, laat staan de winst van zijn werk in zoete rust genieten. Deze omstandigheid is aan de ene kant gunstig. Want daardoor is het moderne humanisme geestelijk leven, dat opgewekt en actief is. Het leeft werkelijk, reageert levendig en staat met beide ogen open midden in het dagelijks bedrijf. Meer aan de andere kant roept datzelfde geestelijke leven om rustige bezinning, om innerlijke en uiterlijke vorm. Het vraagt stilte en verdieping. Hoe vallen zij te verenigen met het harde pionierswerk? Deze vraag typeert de spanning in het leven van de moderne humanist. Van één ding is hij, hoe riskant zijn actueel bestaan als humanist soms ook mag zijn, in elk geval zeker: dat bezinning en activiteit naar buiten, hardnekkig ontginningswerk en stille verdieping niet zonder elkaar kunnen. Het geestelijke leven van de humanist staat niet buiten de maatschappelijke werkelijkheid, maar gaat er evenmin geheel in op.

Deze vernieuwing van „Mens en Wereld” bewijst dat wij ons de eigen

situatie duidelijk bewust zijn. Want dóór deze verandering wordt het mogelijk activiteit en bezinning beter tot hun recht te laten komen. Naast het meer algemene veertiendaagse orgaan verschijnen immers een driemaandelijks tijdschrift, dat gewijd is aan studie en verdieping, en een mededelingenblad ten dienste van het inwendige Verbondsleven. Eindelijk wordt nu een begin gemaakt met deze zo lang reeds gewenste taakverdeling. Stap voor stap gaan wij verder. En elke keer, dat het Hoofdbestuur een besluit moest nemen ter uitbreiding van de werkingssfeer van het moderne humanisme, was het duidelijk, dat de kans op welslagen berustte bij alle leden van het Verbond. Het was altijd een waagstuk, ondernomen in het volle en gelukkig nooit beschaamde vertrouwen op de levendigheid van het besef, dat het zonder offers niet zou lukken. De vernieuwing van „Mens en Wereld” maakt hierop geen uitzondering. We zitten immers nog midden in de pioniersarbeid! We vormen immers tezamen een jong Verbond, dat het in alle bescheidenheid niet aan durf en werklust ontbreekt om waar, onbewust of bewust, er naar wordt verlangd, het geestelijke leven in Nederland mede te voeden, uit de bron humanisme.

Op volgende pagina's:

2. ge-PERS-te berichten; mr Van Lier verdedigt de HV-arbeid.
3. Nieuwjaarsbrief HB (bekort).
4. August Macke: blijmoedig schilder.
5. Geestelijke verzorging: nu een motie.
6. Prijsvraag over Euthanasie; „Vreugde over gestage groei”.
7. „Ik denk er ZO over”; dr Prins: „Rationalistische stem over „Humanisme en religie” stelde teleur.

ge-PERS-te berichten

HET is duidelijk dat men in de kringen van de K.V.P. en K.A.B. het standpunt van de katholieke socialist mr Van Lier tijdens het Kamer-debat over de begroting van Sociale Zaken moeilijk kan verteren. De Linie (19-XII) bestrijdt zelfs de uitspraak van Van Lier dat „de levensovertuiging van de humanist als niet minder achtbaar moet worden beschouwd”. „Het gaat niet om de personen, het gaat om de levensovertuiging en deze is een gevaar! En derhalve niet achtbaar”.

„De Volkskrant” (18-XII) gaat eveneens in tegen de opvatting van mr Van Lier en vraagt zich af: „Aan welk onwrikbaar anker kan men zich nog vastklemmen wanneer men bewust en weloverwogen uitgaat van een levensbeschouwing zonder God? Dan komt men tot beschouwingen als door dr Van Praag in zijn boek gehouden”.

Men gaat zelfs verder en associeert socialisme en humanisme. De „Gazet van Limburg” (18-XII) schrijft over „de socialistische-humanistische minister Suurhoff”, terwijl nog nota bene de minister nadrukkelijk verklaard heeft géén humanist te zijn. In hetzelfde licht moeten we de uitspraak zien van de aartsbisschop-coadjutor mgr dr B. J. Alfrink in zijn grote rede op de verbondsvergadering van de K.A.B. in Utrecht. „De Maasbode”

„Humanitas” breidt activiteiten uit

Voor „Humanitas” is 1952 een bewogen jaar geweest, verklaart het jaarverslag, dat in December 1953 verscheen. In de eerste plaats is H. begonnen met de voogdij-werkzaamheden, nadat het in 1951 als voogdij-vereniging werd erkend. Er meldde zich een aantal gezinnen voor opnemings van een pleegkind, in enkele daarvan zijn al kinderen geplaatst. Het oprichten van de stichting „Kindertehuizen van Humanitas” — welke haar eerste kinderkuis „Ellinchem” in Ellecom in September '53 opende — hing nauw samen met die voogdij-werkzaamheden. Belangrijk was ook het congresbesluit reclasseringsarbeid in het verband van het Ned. Gen. tot Reclassering uit te voeren, als het mogelijk zou zijn een goede basis van samenwerking met dit genootschap te vinden.

Hoewel het ledental met 833 netto steeg (van 5769 op 6602) blijkt het H.-bestuur daarover niet tevreden, omdat de stijging (en de toeneming van het aantal vrijwillige medewerkers) niet geschiedde in die mate als de toeneming van de werkzaamheden, welke van H. worden gevraagd, vergt.

(21-XII) en „De Volkskrant” (22-XII) onderstrepen dit deel van de rede: „Daarom zullen wij al degenen, die nog iets van katholieke geloofsovertuiging over hebben, niet aan dit moderne humanisme kunnen overlaten; ook niet als het gepredikt wordt door een hoofdzakelijk sociale organisatie”. De katholieke arbeider hoort thuis in de K.A.B. en niet in het N.V.V. en daarom wordt ook krachtig stelling genomen tegen de „doorbraak”, allemaal vanwege het „humanisme”.

Reeds geruime tijd is men trouwens zeer intensief bezig de K.A.B.-afdelingen te waarschuwen voor het gevaar van het „godloze humanisme”. Zo meldt de „Leidse Courant” (17-XII) een lezing van de heer L. J. Jaarsveld voor de K.A.B. Sassenheim: „...Dat het humanisme zich vooral richt tot de onkerkelijken is een groot gevaar, temeer daar van deze onkerkelijken een groot aantal nog zoekende is, dus nog toegankelijk voor verschillende stellingen”.

Voor de K.A.B. in Haarsteeg sprak pater Dirks („Echo van het Zuiden” 21-XII) „...omdat het als gebiedende eis stelt dat God absoluut moet worden uitgesloten, moet het als een groot gevaar worden aangemerkt... Degenen die zich belasten met de uitvoering (van het Hum. Verbond) doen zich veel beter voor dan zij in werkelijkheid zijn... tevens moeten wij het afwijzen, omdat het seksuele ideeën propageert, die lijnrecht in strijd zijn met de goede zeden en de moraal”.

Voor „Geloof en Wetenschap” in Haarlem sprak prof. dr Smulders („Nieuwe Haarlemse Courant” 19-XII): „Om deze stuurlozen voor verder afzakken te behoeden, willen velen zich moeite getroosten en zij noemen zich humanist, maar er zijn er ook, die het op zeer speciale manier willen doen en wel door de onkerkelijken een levensbeschouwing zonder God bij te brengen. Deze humanisten vindt men in het Humanistisch Verbond en zijn nevenorganisaties...” Prof. Smulders vond het humanisme „een tragische, mensonwaardige levensbeschouwing”.

DE rooms-katholieke literator Anton van Duinkerken (prof. Asselberghs) laat echter in „De Groene” van 24-XII een ander geluid horen. In zijn beschouwing over de vraag, of de r.k.-kerk nog „Vat op de wereld” heeft, schrijft hij dat „ze (de kerk) dus tegemoetkomend zal moeten zijn jegens andersgezinden”. Dan stelt hij deze vraag: „Is ze vandaag in Nederland voldoende tegemoetkomend?” en antwoordt: „Ik geloof, dat ze nooit tegemoetkomend genoeg is, ook hier en nu niet. Wat ze te geven heeft, bezit zulk een geestelijke waarde, dat ze nooit bereid genoeg kan zijn om

Mr Van Lier verdedigt de HV-arbeid

„In het Voorlopig Verslag en nu weer in de debatten is de positie van het Humanistisch Verbond bij de geestelijke verzorging in de arbeiderskampen in discussie gebracht. Vooropstellend, dat ik, evenmin als pater Stokman, persoonlijk kan instemmen met het humanisme van dit Verbond, wil ik verklaren, dat naar het oordeel van mijn fractiegenoten en mij er voor de Overheid geen enkele reden is de levensovertuiging van het Humanistisch Verbond als een minder achtbare te beschouwen. Zij betekent immers een verdieping en bezinning op de levenswaarden, gedragen door een waardebesef, dat niet afhankelijk is van menselijke willekeur.

Erkende, dat een organisatie als het Humanistisch Verbond een anderssoortige is dan de Kerkgenootschappen en daarmee niet op één lijn kan worden gesteld, moeten wij voor de personen, die dit humanisme aanhangen, dezelfde rechten en plichten tegenover de Overheid op-eisen als voor andere groeperingen in redelijkheid tot gelding worden gebracht.

Waar gaat het nu om in de kampen? Iedereen, die zijn ogen open heeft, kan weten, dat er onder de massa van de arbeiders, en in de kampen treedt dat scherp aan het licht, een geweldige geestelijke en sociale nood heerst. Zeer velen zijn van de Kerken zodanig vervreemd, dat de Kerken hen niet meer bereiken. Nu is er een groep, het Humanistisch Verbond, die zich het lot van deze mensen aantrekt, en vanuit een achtbare levensovertuiging onder hen en uitsluitend onder hen — zonder de Kerken daar te willen uitsluiten — een werk van sociale en geestelijke opvoeding wil verrichten. Welk recht zou de Overheid hebben de mogelijkheden voor het werk van deze groep geringer maken dan voor dat van de Kerken?”

Mr TH. A. M. VAN LIER, rooms-katholiek lid van de P.v.d.A., tijdens het Tweede Kamerdebat over „Sociale Zaken” op 10 Dec. Handelingen, blz. 3404.

dit te geven. Maar ze kan geen honig strijken en de azijn achterbaks houden. Er is bitterheid in alle grote liefde. Ik betreur alleen, dat er dikwijls azijn wordt gesprengd, terwijl de honig staat te vergisten. Wat ik van roomsen soms over onroomsen lees, zit vol kwade trouw. (Spatiëring door ons. Red.) Ik mag niet zeggen, dat zich het tegendeel nooit voordoet. Er zijn in dit geval twee tegendelen. En ik zou het niet betreuren, als „vera fides” (het „ware geloof”) een tijdlang door de gelovigen zelf werd vertaald als „de goede trouw”, hetgeen taalkundig niet zo gek zou zijn”.

HUMANISME: onbetwistbare werkelijkheid

DE gewoonte getrouw richt het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond zich ook thans weer bij de jaarwisseling tot het Nederlandse volk. Het Hoofdbestuur doet dit in het besef dat het humanisme voor medestander en tegenstander, thans, begin 1954, een werkelijkheid betekent die men niet meer voorbij kan gaan. Naast Rooms-Katholicisme, Reformatorisch Christendom en wellicht andere „zuilen” van het Nederlandse geestesleven, is het humanisme een geestesstroming geworden, die een deel van dit geestesleven een eigen richting en diepgang verleent.

De vraag kan gesteld worden of de vormgeving van het humanisme onbedoeld medewerkt tot de „verzuiling” van ons volk. Men moet onderscheid maken tussen tweeërlei opvatting van het zuilenbegrip: enerzijds een geestelijke stroming die een bepaald volksdeel voortstuwt, anderzijds een stelsel van organisaties en instellingen die gebaseerd zijn op de levensovertuiging van zo'n volksdeel. In deze laatste betekenis leidt het zuilensysteem tot de beruchte opdeling van alle maatschappelijke organen, tot die bijna volledige afsluiting der volksgroepen, tot die argwaan en miskenning van andersdenkenden en die kunstmatige beginselstrijd, die iedere spontane ontplooiing binnen de gemeenschap dreigt te verstikken.

Tegen deze opvatting neemt de humanist met beslistheid stelling. Hij voelt in het algemeen niets voor een humanistische school, nog minder voor een humanistische geitenfokvereniging. Omdat hij bij alle geneigdheid om een eigen, humanistische, levenssfeer te scheppen, zich niettemin ten volle bewust is van de noodzaak om andersdenkenden in hun anderszijn te leren verstaan en met hen tot de breedst mogelijke samenwerking te komen. De naam humanisme wijst niet toevallig op het gemeenschappelijk menselijke, waarin de wezensverbondenheid van alle mensen tot uitdrukking komt.

TOCH betekent dit allerm minst dat de humanist geneigd zou zijn de reële verschillen, die de overtuigingen kenmerken, te verdoezelen. Die verschillen zijn er; en ze zouden er evenzeer wezen als het humanisme geen organisatorische vorm had aangenomen. Hier is geen sprake van maatschappelijke verzuiling, maar van de erkenning der geestelijke onderscheidingen die er nu eenmaal in ons volk bestaan en die men niet kan onderdrukken, zonder het geestesleven geweld aan te doen. Integendeel, juist de bezinning daarop en de organisatorische vormgeving daarvan stelt het betrokken volksdeel pas in staat een volwaardige bijdrage te leveren aan het geestelijk leven van

ons volk.

Die bijdrage willen ook de humanisten geven. Juist daarom grieft het hun zo zeer, dat velen zich niet ontzien hen in die volksgemeenschap tot tweede-rangsburgers te degraderen. Het Hoofdbestuur wil nog eens duidelijk uitspreken, waar het naar zijn mening om gaat bij de geestelijke verzorging in leger, arbeiderskampen, gevangenissen, e.d. Men stelt het namelijk al te veel voor alsof daarbij allereerst sprake is van een zekere welwillendheid die van de overheid gevraagd zou worden ten bate van de humanistische beweging.

De humanisten vragen allerm minst een gunst, zij bieden een dienst aan: de dienst namelijk om op een terrein van ons volksleven, waar de kerken nauwelijks aangehoord worden, een centrum van bezinning en bezieling te vormen. Zij hebben bewezen bereid te zijn offers te brengen in geld en toewijding om landgenoten, die anders aan hun lot zouden worden overgelaten, als het kan steun te verlenen in hun levensmoeilijkheden. In die zin is er ook sprake van het recht van deze medeburgers op de medewerking van een overheid, die over de middelen beschikt waaraan ook deze burgers hebben bijgedragen.

ER is een breed arbeidsterrein voor de humanisten in de particuliere sector; een terrein waarop honderdtallen beroeps- en vrijwillige geestelijke en maatschappelijke werkers arbeiden. Men denke aan de plaatselijke geestelijke raadslieden en maatschappelijke werkers en de bureaux voor levens- en gezinsmoeilijkheden, aan de ziekenhuisbezoekers, aan de gezinszorg en de kinderbescherming, aan de reclassering en het werk voor militairen, aan de opvoeding van wezen en de bejaardenzorg. Juist daarom is het niet aanvaardbaar dat de overheid op haar terrein de betekenis van deze arbeid niet zou erkennen.

Het is temidden van het buitenkerkelijke volksdeel dat de humanisten hun overtuiging stellen als een appél. Niet als een surrogaat voor de godsdienst die hen niet aanspreekt, maar als een appél van eigen aard. Een appél op het verlangen naar een diepe menselijke verbondenheid en naar humanisering in de volle zin van alle menselijke verhoudingen. Een appél ook op de behoefte van ieder mens zijn plaats in het grote geheel te leren verstaan, en zinvol werkzaam te zijn in de menselijke samenleving.

Zinvol werkzaam zijn! Dat betekent constructief en arbeidzaam zijn in ieder opzicht. Het Hoofdbestuur richt zich hiermee in het bijzonder tot die brede kring in ons volk, die het als geestverwanten meent te mogen beschouwen. Er is voor

de humanist geen toverwoord dat al zijn persoonlijke problemen en alle moeilijkheden van de samenleving kan oplossen. Dat kan alleen volhardende toewijding en niet aflatende arbeid. Het moge in deze tijd van verscheurdheid in ieder opzicht nog eens met volle overtuiging gezegd zijn. Er is geen andere weg tot een menswaardige levensontplooiing dan door de aanwending van alle scheppende krachten, waarover de mens beschikt, op de plaats waar hij gesteld is, en met de kansen die hem in feite gegeven zijn. Deze taak kan alleen gedaan worden door mensen die geloof hebben in de onberekenbare kracht van een verantwoordelijkheidsgevoel, dat niet gevoed wordt door uiterlijke successen en snelle resultaten, maar door het besef van wat eigenlijk mens-waardig is. Dat is wellicht op grond van velerlei overtuiging mogelijk, maar ten minste ook op de grondslag van een humanistische levensvisie.

WANT humanist-zijn betekent iets, ook voor de levenspraktijk. Het betekent niet, dat humanisten betere mensen zijn, en allerm minst dat zij geen gebreken of tekorten zouden vertonen. Maar als het iets betekent, dan moet het blijken doordat we met al onze tekorten en gebreken ook iets inbrengen van de doorleving van ons mens-zijn. Laten zo allen, die beseffen wat de idee van het humanisme werkelijk betekent, getuigen zijn van een humanistische bezieling, als toegevoegde werkers, als goede collega's, en als levende mensen.

En laat de humanistische beweging mede daardoor in het komende jaar opnieuw de kracht opbrengen om dat volksdeel, dat in feite in de humanistische sfeer leeft, een eigen gezicht te geven, en handen om zijn taak te volbrengen.

Het is duidelijk dat die humanistische beweging dat volksdeel niet vertegenwoordigt; zij heeft er geen enkele volmacht toe; en nog minder een bovenaardse opdracht. Maar krachtens het geweten en het verantwoordelijkheidsbesef der humanisten, die deze beweging vormen, tracht zij te zijn de stem die de verlangens uitspreekt die in dat volksdeel leven, en het orgaan waardoor dat volksdeel zijn plicht kan doen in de Nederlandse gemeenschap. En alleen door de wijze waarop zij dat doet, kan zij haar roeping waar maken.

Laat dit allen, leden, en hen die nog geen lid zijn der humanistische organisaties, een aansporing zijn, om hun kracht niet te verdoen tegen anderen en andere overtuigingen in wantrouwen en ontmoediging, maar om in hun persoonlijk leven in de gemeenschap, materieel en ideëel met innerlijke kracht, de mogelijkheden van dit jaar dat voor ons ligt, te maken tot verworvenheden voor de jaren die volgen.

AUGUST MACKE: blijmoedig schilder in onheilszwarte tijd

HET ONOVERZICHTELIJKE tijdperk van de velerlei schilderkunstige stromingen, die elkaar in een verbijsterend tempo opvolgden, schijnt voorbij. Het is rustiger geworden in de beeldende kunst. Zo ooit, dan lijkt nu de tijd aan te breken voor een terugblik. Het lijkt geen twijfel, of de overzichtstentoonstellingen, in de laatste jaren door de grote musea georganiseerd, zijn mede door dit besef ingegeven.

Edvard Munck, Paula Modersohn-Becker, de expressionisten, thans August Macke in het Haagse Gemeentemuseum, het zijn vooral de aanvangers der moderne Duitse kunst, die getoond worden. En dat is ook begrijpelijk, men heeft op dit gebied een achterstand in te halen: de werken van de schilders, die in de jaren vóór 1914 in Duitsland aan de nieuwe beeldende wil vorm gegeven hebben, behoorden sinds 1933 tot de „Ontaarde Kunst”. In Duitsland was het vrijwel onmogelijk ze te leren kennen en wie dat daarbuiten wilde doen, was aangewezen op een enkel toevallig werk in musea. Dat dit dichtgeplakte hoofdstuk in de geschiedenis der moderne kunst thans wordt opengesneden, is een daad van rechtvaardigheid.

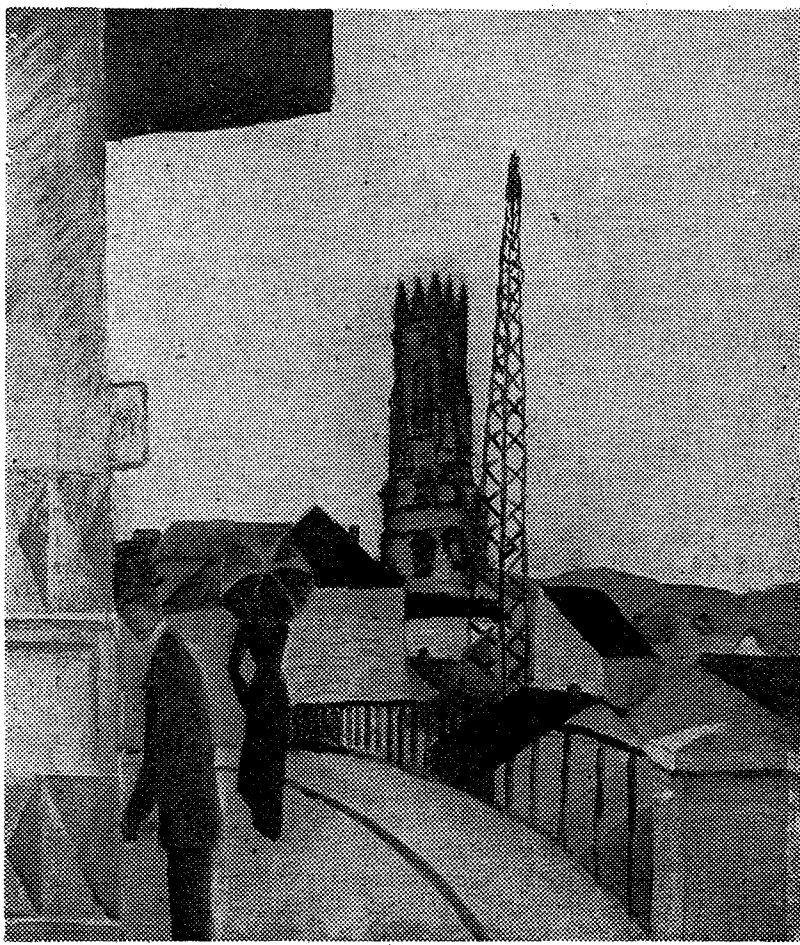
ER IS NOG IETS, dat niet over het hoofd gezien mag worden: de heftige uitingen van het jonge Duitse expressionisme vertolken maar al te vaak de gevoelens van angst en vertwijfeling waarmee men een onafwendbare catastrofe naderen zag. Voor ons, die deze rampen leerden kennen, lijken de expressionistische uitingvormen minder overdreven en begrijpelijker, dan voor de nog argeloze beschouwer in de jaren vóór 1914.

Aan het werk van August Macke (1887—1914) is de expressionistische heftigheid vreemd. Hij behoorde met Franz Marc, Wassily Kandinsky en Paul Klee tot de groep „Der Blaue Reiter”, die omstreeks 1912 in München gevormd werd. Kenmerkend voor de schilders van deze groepering is een neiging tot het abstracte en een bewust ingaan op het probleem van een hechte beeldvlakorganisatie. Wat dit betreft vertonen zij méér verwantschap met de Franse cubisten dan met de iets oudere groepering van „Die Brücke” uit Dresden, die de zuiver expressionistische schilders bij elkaar bracht.

Doch ook de leden van „Der Blaue Reiter” hielpen een schilderkunstige revolutie voltrekken: ieder schilderij dat de ateliers verliet, was evenzeer een hoon voor de traditie als een belijdenis van het nieuwe. Opmerkelijk is nu, dat het werk van Macke — de jongste der groep — dit uitdagende karakter mist. Van minachting voor de burgerlijke samenleving schijnt bij hem geen sprake te zijn! Ja, naarmate hij meer zichzelf vindt wordt hij de schilder van dames en heren wandelend in een stadspark, of flanerend in een winkelstraat, van het bezoek aan een dierentuin, een kermis. Er is in deze blijmoedige doeken een altijd-durende vacantiestemming.

BIJNA altijd ontleent hij zijn voorstellingen aan dit beschermde levensgebied, en toechteentoonig is zijn werk allerminst. De voorstelling wordt bij hem ondergeschikt gemaakt aan een steeds weer anders aangepakte, spanningsvolle organisatie van het beeldvlak. Zonder abstract te worden of de herkenbaarheid verloren te laten gaan, tracht hij vormen en kleuren in hun voortdurende samenspraak te

★
AUGUST
MACKE
„Kathedraal
te Freiburg”
★

Cliché „Haagsch Dagblad”

maken tot een vormgeheel, dat zijn wetmatigheid in zichzelf heeft. In deze vormbemoening staat hij dicht bij de Fransen dan enige andere Duitser.

In 1910 schildert hij een „Stilleven met hyacinth” dat met zijn nadruk op de vlakken van nagenoeg ongedeelde kleur, een boerse Matisse zou kunnen zijn, terwijl een landschap als „Moestuinen” (1911) laat zien, dat de heftige kleurstellingen van een De Vlaminck hem niet vreemd zijn. Maar weldra vindt hij zijn eigen kleurengamma, waarin de hoge tonen van oranje en oranjeroden gesteund worden door een complementair donkerblauw. Tussen deze uitersten liggen dan nog een enigszins teruggehouden geel, een merkwaardig flakkerend lichtgroen soms, een bezonken paars. Alles helder, blijmoedig, in gelukkige schikkingen samengebracht.

En toch mist Macke iets. Zijn kleur is bekoorlijk, maar niet meer. Ze maakt niet de

indruk uit de wezensdiepte van de schilder te zijn omhooggeweld en ze mist het vermogen van de kleur der zeer groten, in de beschouwer tot een werkelijke beleving te worden. Kandinsky, maar vooral Klee is in dit opzicht veel gelukkiger dan hij.

ONDANKS dit tekort is Macke een boeiend schilder, in het bijzonder om de wijze waarop hij zijn vormproblemen opgelost heeft. Zeker, hij ondergaat daarbij invloeden — o.a. die van Cézanne en Seurat — maar hij weet het vreemde dienstbaar te maken aan een eigen stijlopvatting.

In 1912 begint hij het werkelijkheidsgegeven cubistische trant te breken in ruitvormige of driehoekige facetten, hier met breukranden stotend tegen elkaar, daar met zachte kleurovergangen in elkaar vloeiend. Zo kan hij komen tot een rhythmisch spel van lichte en donkere, puntig in elkaar grijpende kleurplekken, maar altijd blijft de herkenbaarheid bewaard.

De hoofdmotieven, duidelijk in hun ruimtelijke betrekking tot elkaar weergegeven, bevinden zich meestal in het hart van de compositie en van deze middenpartij naar de randen beginnen de facetten zich steeds nadrukkelijker af te tekenen. Zo komt Macke in werken als „Avond” (1912) en „Boswandeling” (1913) tot een resultaat dat kenmerkend mag genoemd worden voor zijn neiging tot beslotenheid: de gesuggereerde ruimte heeft de vorm van een brandglas: dik in het midden, dun aan de rand.

(zie verder blz. 7)

De tentoonstelling van werken van August Macke is de derde in een reeks, die het Haagse Gemeentemuseum hoopt voort te zetten, tot een volledig overzicht van de Duitse bijdrage tot de vernieuwing in de schilderkunst verkregen is. De expositie blijft tot 1 Feb. 1954.

Het Haagse Gemeentemuseum is geopend op weekdays van 10—5 uur, op Zondagen van 1—5 uur.

Geestelijke verzorging: nu een motie

HET PARLEMENTAIRE verhaal over de humanistische geestelijke verzorging heeft natuurlijk zijn vervolg gehad. De vorige keer moesten wij vertellen over de geestelijke verzorging bij leger en vloot, een sector, beheerd door een minister van een der confessionele politieke partijen. Het verhaal was toen al weinig opwekkend, maar nog minder opwekkend is het vervolg: de geestelijke verzorging in de arbeiderskampen. De minister, die hierover gaat, de heer Suurhoff, is socialist en behoort dus niet tot een confessionele politieke partij.

Hij is geen humanist.

Hoe dan ook, dat het deze keer nog minder opwekkend was dan in het debat over Oorlog en Marine, lag nu eens niet aan de minister, maar uitsluitend aan het confessionele deel van de Kamer, de klassieke rechterzijde: rooms-katholieken in twee soorten en reformatische christenen in drie soorten, dit geheel onder aanvoering van pater Stokman. Deze rechterzijde, die in de Kamer een meerderheid vormt — zij heeft immers 55 van de honderd zetels — is bezig met een kruistocht tegen het humanisme. Het merkwaardige is, dat de kruisvaarders het onderling niet helemaal eens zijn. De a.r. ridders Bruins Slot en Stapelkamp, en ook de c.h. Kikkert, zouden eigenlijk veel harder willen toeslaan dan de pater.

De zaak is aldus: de anti-revolutionairen beschouwen het moderne humanisme als een „anti-kerk”. Zij huldigen daarbij blijkbaar de stelling: „wie niet voor mij is, is tegen mij.” Zij nu kunnen niet tolereren, dat de overheid zo'n „anti-kerk” op enigerlei wijze steunt. Maar er is nu eenmaal een historisch gegroeide toestand, verklaarde de heer Stapelkamp.

Hij heeft zich er nooit tegen verzet, ofschoon die toestand enige jaren bestaat. Achteraf de zaak beziende zal de heer Stapelkamp zich wel onvergeeflijke nalatigheid hebben verweten. Pater Stokman zei het anders: hij kon naar zijn geweten niet meewerken aan overheidssteun voor propaganda voor een levensopvatting, waar hij bezwaren tegen had.

Deze formulering raakt een van de teerste punten in de hele zaak. Propaganda, zo moet men dan redeneren, wordt bedreven ten opzichte van mensen, die niet de opvattingen zijn toegedaan waarvoor de propaganda wordt gemaakt. Welnu, het Humanistisch Verbond en de humanistische geestelijke verzorgers richten zich tot buitenkerkelijken. Voor zover die buitenkerkelijken lid van het H.V. zijn en zelfs voor zover zij „sympathiserend” *) zijn, heeft pater Stokman er geen bezwaar

tegen dat het H.V. zich, met financiële steun van de overheid, met hen bemoeit. Maar, o wee, als er andere buitenkerkelijken aan te pas komen!

Het is bekend, dat het humanisme meent, iets te kunnen doen om de geestelijke nihilisten uit hun nihilisme te verheffen. De humanist zal dat uiteraard op zijn humanistische manier willen doen. De vertegenwoordigers der kerken zullen het op hun manier willen doen. En dan zitten we midden in de concurrentie. In principe schijnt pater Stokman die concurrentie in 't geheel niet af te wijzen. Maar wat hij kennelijk niet kan aanvaarden is, dat het humanisme daarbij geldelijke hulp van de overheid krijgt. Dat zou dan overheidsgeld zijn voor „propaganda”.

Dit woord speelt een zeer speciale rol in de kwestie van de geestelijke verzorging. De kerken achten zichzelf geen „gewone” verenigingen van mensen. Als zij zich tot buitenstaanders wenden heet dat niet propaganda, maar missie of zending. Het Humanistisch Verbond wil zich naar zijn vorm niet onderscheiden van „gewone” verenigingen. Het hoeft er zelfs geen bezwaar tegen te hebben, als een deel van zijn actie „propaganda” wordt genoemd, mits men daar niet iets van lagere orde onder verstaat dan wat de kerken missie of zending noemen.

OVER dit begrip „propaganda” is in het Kamerdebat niet nader gesproken; wat jammer is, want eigenlijk is het essentieel. Ja, eigenlijk is het hele zeer principiële vraagstuk van de humanistische bemoeienis met de geestelijke „nihilisten” niet uit de verf gekomen. Dat zullen we waarschijnlijk later beleven, wanneer de humanistische geestelijke verzorging in het algemeen zal worden besproken. Dat zal gaan gebeuren in een gesprek, waarvan de vorm nog niet vast staat maar dat zal worden gehouden ingevolge een wens, uitgesproken in een motie. Deze motie was ingediend door pater Stokman en in een stemming van rechts tegen links aangenomen.

Het gewenste gesprek hoeft op zichzelf niet bedroevend te zijn. Maar wel is het bedroevend, dat een meerderheid van de Kamer het gewent heeft. Uit dit feit immers blijkt, dat deze meerderheid het niet vanzelfsprekend vindt, dat de overheid als zodanig niet tussen verschillende levensopvattingen discrimineert.

Zij acht in elk geval de vraag van de discriminatie voor discussie vatbaar. Dat wil zeggen: zij acht voor discussie vatbaar, wat niet discutabel hoort te zijn. Want de geestelijke vrijheid, waarin wij heten te leven, is met die discriminatie volstrekt onverenigbaar.

Minister Suurhoff heeft zich intussen tegen dit deel van de motie niet verzet. Het gesprek zou dan ook in ruimer verband dan dat van het ministerie van Sociale Zaken worden gehouden. Maar tegen het tweede deel van de motie heeft de minister zich wel verzet. Dit betrof dan ook rechtstreeks zijn begroting.

Het tweede deel van de motie wilde, dat men in afwachting van het in het eerste deel verlangde gesprek niet meer geld voor de geestelijke verzorging zou uittrekken dan er voor 1953 voor was uitgetrokken. Een tijdelijke bevroering dus, die voor de humanisten een achteruitgang zou betekenen. Met name zou de benoeming van een tweede humanistische geestelijke verzorger met bezoldiging door die bevroering voorlopig onmogelijk worden. Weliswaar zouden de subsidies voor de kerken er ook mee op het peil van 1953 worden bevroren, maar dat kon de rechterzijde blijkbaar niet deren. De minister zal evenwel — het zou geen nieuwe figuur zijn — het tweede deel van de motie naast zich neerleggen.

DEZE MOTIE nu is het, waarom wij dit Kamerdebat nog minder opwekkend hebben gevonden dan hetgeen in het defensiedebat over de geestelijke verzorging is gezegd. Er spreekt een geest uit, die in hoge mate bedenkelijk is, een geest van onverdraagzaamheid. En dat niet alleen. Er zit meer aan vast: uit de motie en haar hele achtergrond spreekt de opvatting, dat de overheid partij behoort te kiezen tussen de verschillende levensopvattingen. Een opvatting, die noodzakelijk tot onverdraagzaamheid, van overheidswege, leidt.

Bij dit alles is het goed te bedenken, dat het in wezen niet te doen is om een zaak van levensopvatting. In wezen is het in de Staten-Generaal een kwestie van politiek. Dit blijkt, voor wie daar aan mocht twijfelen, uit het feit, dat het ter linkerzijde juist geen humanisten waren, die het voor de vrijheid van de geestelijke verzorging opnamen: de socialist mr Van Lier, die rooms-katholiek is, en de liberaal Zegering Haddes, die Ned. Hervormd is. Zij hebben zeer principieel — en vooral de heer Van Lier deed het met tal van argumenten — gesteld, dat het niet aan gaat, de vrijheid van de humanistische verzorging te beknotten.

Wij wachten nu, hoe de drie begrotingen, waarbij deze aangelegenheid ter sprake komt — Justitie, Oorlog en Sociale Zaken — in de Eerste Kamer zullen worden behandeld. Eerlijk gezegd hebben wij weinig hoop op een debat dat opwekkender zal zijn dan wat wij in de Tweede Kamer hebben gehoord.

(zie verder blz. 6)

Prijsvraag over Euthanasie

OP grond van een ten behoeve daarvan aan het H.V. ter beschikking gesteld legaat, schreef het Hoofdbestuur in 1952 een prijsvraag uit over „de wenselijkheid en de in de Nederlandse wetgeving te realiseren mogelijkheid om, onder nader aan te geven omstandigheden, het bekorten van het leven van een zieke straffeloos te doen zijn.”

Ter beoordeling van de inzendingen benoemde het H.B. een jury bestaande uit de Heren Mr. H. B. J. Waslander, Prof. Dr. J. H. Tuntler en Prof. Dr. L. van der Wal.

Het in de maand October j.l. door deze jury uitgebrachte rapport luidt als volgt:

De jury, belast met de beoordeling van de inzendingen op een door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond uitgeschreven prijsvraag over „de wenselijkheid en de in de Nederlandse wetgeving te realiseren mogelijkheid om, onder nader aan te geven omstandigheden, het bekorten van het leven van een zieke straffeloos te doen zijn”, deelt mede, dat bij haar secretariaat een zevental beschouwingen, rakend het probleem der euthanasie, zijn ingekomen.

De schrijvers van een drietal daarvan hebben waarschijnlijk niet bedoeld naar een prijs te dingen; zij hebben in ieder geval reeds niet aan de daarvoor gestelde formele vereisten voldaan; hun beschouwingen moesten dan ook buiten beoordeling van de jury blijven.

De jury moet voorts tot haar leedwezen meedelen, dat naar haar eenstemmig oordeel geen van de inzendingen voor toekenning van een prijs in aanmerking komt. Het naar haar oordeel nog meest te waarderen opstel had in hoofdzaak tot strekking te ontkennen, dat het wenselijk zou zijn onder bepaalde omstandigheden opzettelijke bekorting van andermans leven straf-

feloos te doen zijn. De schrijver is er echter niet in geslaagd zijn standpunt klaar en duidelijk te formuleren. Hij schijnt tenslotte van mening te zijn, dat wettelijke toelating ongewenst is, maar dat onder bepaalde omstandigheden een bona-fide arts zal kunnen menen, dat ingrijpen in het leven van een ongeneeslijk zieke zijn plicht is, ondanks de wettelijke strafbedreiging. De jury acht deze conclusie zo weinig doordacht, dat zij reeds daarom niet van oordeel kan zijn, dat de vraagstelling in het opstel voldoende beantwoording heeft gevonden. Ook overigens is de schrijver, wat de juridische aspecten van het vraagstuk betreft, te zeer te kort geschoten.

Mede in verband met dit laatste meent de commissie tenslotte nog te moeten opmerken, dat het betreurenswaardig is, dat van de in de prijsvraag geboden gelegenheid, dat verschillende personen tezamen een verhandeling

over het onderwerp zouden inzenden, geen gebruik is gemaakt. Het vraagstuk heeft zo uiteenlopende kanten — van levensbeschouwelijke, filosofische, medische, psychologische, juridische en andere aard — dat het waarschijnlijk alleen door samenwerking van deskundigen en belangstellenden op verschillend gebied nader tot zijn oplossing is te brengen.

Aldus vastgesteld door de jury op 24 October 1953.

De jury voornoemd,
(w.g.) Mr. H. B. J. Waslander,
Voorzitter.
Prof. Dr. J. H. Tuntler, lid.
Prof. Dr. L. van der Wal,
lid.

Naar aanleiding van dit rapport besloot het Hoofdbestuur opnieuw gelegenheid tot inzending te geven. Belangstellenden kunnen zich voor het verkrijgen van inlichtingen wenden tot het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Bleyenburgstraat 1, Utrecht.

Vreugde over gestage groei

ZOLANG het Verbond bestaat, bestaat ook de behoefte aan een eigen orgaan, waaruit het humanistisch geluid in het veelstemmig koor der Nederlandse opiniebladen kan worden gehoord.

„Mens en Wereld” heeft vanaf den beginne met niet aflatende ijver getracht in deze behoefte te voorzien, maar het werd in zijn streven om een actueel en fris opinieblad te zijn eveneens vanaf den beginne hardnekkig gedwarsboomd door een teveel aan taken en een te weinig aan mogelijkheden.

Naast opinieblad moest „Mens en Wereld” immers verenigingsblad zijn, hetgeen gastvrijheid betekende voor jaarverslagen en andere omvangrijke verenigingspublicaties. Bovendien moest het tegelijkertijd vlotte, actuele artikelen en meer gedegen lectuur verschaffen en van beide liefst niet zo weinig. Dit alles moest worden gepresteerd in een orgaan, dat per jaar niet meer dan elf afleveringen en hooguit 130 bladzijden telde.

En nu:

een veertiendaags opinieblad „Mens en Wereld” met ruim 200 bladzijden per jaar; een tenminste zesmaal's jaars verschijnend verenigingsblad „In en om het Verbond”;

een door de stichting „Socrates” uit te geven meer wetenschappelijk, om de drie maanden verschijnend tijdschrift „Reken-schap”.

Kortom: méér ruimte en méér verscheidenheid.

Er kan vreugde in het humanistische

kamp zijn om deze belangrijke stap voorwaarts. Deze vreugde behoeft niet vertroebeld te worden door de gedachte, dat van de drie periodieken slechts „In en om het Verbond” gratis aan alle leden kan worden toegezonden.

Er is immers niet zo bijster veel realiteitsbesef voor nodig om in te zien, dat het Verbond eigenlijk reeds lang een maandblad was ontgroeid en dat in de betrekkelijk lage Verbandscontributie onmogelijk toezending van een veertiendaags orgaan begrepen kan zijn.

Voor „Mens en Wereld” zal een bijdrage worden gevraagd van niet meer dan f 3,— per jaar voor leden, terwijl voor hen, die onmogelijk dit bedrag kunnen missen een aantal gratis-abonnementen beschikbaar is.

Vertrouwd mag dan ook worden, dat de financiële consequenties niemand zullen belletten om lezer te blijven en te worden van „Mens en Wereld”, temeer waar ieder, die het humanisme en het Verbond ter harte gaan, een extra-bijdrage zal willen geven, wanneer zulks — als in dit geval — onvermijdelijk is en zeker, wanneer voor deze bijdrage zo belangrijk veel méér wordt terug ontvangen aan leesstof en dus aan stof voor overdenking, verdieping, discussie. Zo kan deze nieuwe stap voorwaarts met vreugde worden begroet.

Vreugde om de verruiming der mogelijkheden.

Vreugde om dit teken van groei van een zich gestaag ontwikkelend Verbond.

W. COENDERS,
algemeen secretaris.

GEESTELIJKE VERZORGING (vervolg van blz. 5)

Het belangrijkste schijnt overigens het in de motie verlangde gesprek te zijn. Daar moeten spijskers met koppen worden geslagen. Moge dit gebeuren in een geest van verdraagzaamheid en erkenning van ieders vrijheid, in overeenstemming met de strekking van onze Grondwet, van de Universele Verklaring van de rechten van de mens en van de Europese Conventie voor de rechten van de mens.

Ss.

*) Deze term is van pater Stokman en is ons allerminst sympathiek; hij wekt herinneringen aan een „beweging” bij welke men zich officieel als „sympathiserend” kon laten inschrijven.

IK denk er ZO over

Rationalistische stem over „Humanisme en Religie” stelde teleur

DE cri de coeur van dr Huygens deed de redactie de hoop uitspreken, dat een gedachtenwisseling van hoog gehalte volgen zou. Mag ik proberen een voorzichtig begin te maken?

Dan is het misschien goed allereerst vast te stellen, dat de status van het H.V. niet in het geding is. Niemand toch zal er iets voor gevoelen het daarheen te leiden, dat van de gelukkig vele verschillende stromingen, die in deze zelfde bedding vloeien, er ten slotte slechts een of twee overblijven. Ten overvloede wil ik nog wel eens verklaren, dat ik zelf voor zulk een „verbond” niet de geringste belangstelling zou hebben, ook niet als de resterende stromingen diegene waren, welke geheel of nagenoeg met mijn eigene overeenkwamen.

De volgende opmerkingen mogen dan dienst doen als uitgangspunt:

Richtsnoer van elke gedachtenwisseling van levensbeschouwelijke aard moet m.i. zijn het „die de toets der rede kan doorstaan”. Die andere ons alle bekende woordenrij „een bijzonder deel van het cosmisch geheel” doen wij beter met rust te laten. Zij lijkt, doordat zij velerlei uitleg toelaat, bij uitstek geschikt om misverstand te wekken en het langs elkaar heen praten in de hand te werken.

Levensbeschouwelijk denken kan slechts dan de toets der rede doorstaan, als het denken is naar aanleiding van eigen belevingen en eigen waardebeoordelingen. Alle denken, dat zich losmaakt van deze basis van feiten, verwordt tot een spel met lege woorden of tot een zinledige fantasie. Hieruit volgt, dat zulk soort bezinning een persoonlijke onderneming is; twee verschillende mensen kunnen daarbij wel tot overeenkomstige resultaten komen, maar noodzakelijk is dit geenszins. Levensbeschouwelijk denken kan dan ook nooit aanspraak maken op algemene geldigheid (in tegenstelling tot wetenschappelijk onderzoek) van hoe grote betekenis zijn uitspraken voor de mens, die ze ontdekt, ook zijn mogen. (Jaspers onderscheidt — zeer verhelderend — in dit verband „onbedingte” van „algemeen-gültige Wahrheit”)

Verwijzend naar de inleiding tot „Religie en Humanisme” neem ik Van Praags woorden over waar hij zegt, dat een gedachtenwisseling van deze aard slechts mogelijk is als gesprek, als uitwisseling van ervaringen en dat alle discussies over een religieus getuigenis als twistpunt tot onvruchtbaarheid zijn gedoemd. Met één

voorbehoud: zulk een gesprek wordt telkens, als het gezegde verheldering behoeft, onderbroken door iets wat meer het karakter van een discussie heeft, maar dat kan nooit het laatste woord zijn. Daardoor is het gevaar, dat het gesprek vastloopt in een uiteraard zinledige discussie niet denkbeeldig. Dit gevaar ontgaat degeen, die er zich doorlopend bewust van blijft, dat de woorden, welke hij gebruikt niet staan voor exact definieerbare begrippen, maar dat het symbolen zijn, die de inhoud van de corresponderende belevingen aanduiden. Als het goed is wekken die woorden in degene, die luistert, herinneringen aan overeenkomstige belevingen.

IN een gesprek over religie en humanisme, dat ik mij gevoerd denk tussen iemand, die meent de waarde van het religieuze leven te hebben leren kennen en iemand met wie dat niet het geval is, behoort de eerste aan de volgende eisen te voldoen:

hij moet pogen zijn religieuze ervaringen zo concreet en tegelijk zo indringend mogelijk te beschrijven, telkens in de belevingssfeer van zijn partner zoekend naar aanrakingspunten;

hij moet er rekenschap van afleggen in welk opzicht deze belevingen verschillen van andere waardebelevingen (aesthetische, ethische, theoretische);

hij moet aangeven op welke wijze hij voor zichzelf de echtheid van zulk een beleving toetst.

Zijn partner behoort de beleving van de ander in zijn waarde te laten en niet, wat maar al te vaak gebeurt, indien hij daar niets bekends in ontdekt en meent dat ook nooit te kunnen, deze wegverklaren (b.v. door een religieuze beleving te zien als niets anders dan een lichte roes).

Hij moet ook bereid zijn in geval van een gedeeltelijke herkenning even duidelijk en even openhartig van zijn eigen belevingen datgene te zeggen, wat het gesprek in beweging houdt. Want eerst dan komt het op gang ten profijte van de beide betrokken partijen.

Ik heb in mijn bijdrage „Religie en Beleving” getracht de hierboven uitgestippelde weg te begaan in de hoop door constructieve kritiek van andersdenkenden ook zelf verder te komen. De rationalistische stem in het vorig nummer heeft mij in dit opzicht zeer teleurgesteld. Wat moet ik daarmee aanvangen? Ik heb al even gezinspeeld op de nog wel in alle ernst(!) gemaakte vergelijking tussen religieuze beleving en een lichte roes. Voor het eerst van mijn leven bekruipt mij een spijtig gevoel geheelonthouder te zijn, want nu kan ik over die roes niet uit eigen ervaring spreken, moet dus op horen zeggen af

gaan. Zou ik dat doen, dan zou ik tot de conclusie komen, dat deze twee belevingen zo ongeveer in alle opzichten elkaars tegendeel zijn, maar ik doe dat niet en dus zwijg ik.

Nog eens, wat moet ik met deze ontboezeming beginnen? Ik weet het niet. Ik kan die alleen maar waarderen als een noodkreet van iemand, die vreest, dat het H.V. gevaar loopt. Is het zó'n noodkreet, dan overschat dr Huygens wel zeer de invloed van de vijf auteurs en, wat erger is, miskent hij hun bedoelingen.

Dr D. H. PRINS.

AUGUST MACKE (vervolg van pag. 4)

In een doek als „Het grote winkelraam” (1912), blijkt het hem echter niet mogelijk, het nog altijd realistisch opgevatte vrouwenfiguurtje in overeenstemming te brengen met de nadrukkelijk meetkundige vormen der kleurvlakken, die het raam omsluiten, en het is mogelijk dat hij om dergelijke tegenstrijdigheden te vermijden, de „cubistische” werkwijze heeft losgelaten.

Zijn werk wordt dan een spel van lichte en donkere plekken, licht, dat soms uit lijkt te gaan van de figuurtjes zelf. Meer en meer begint hij zijn opzettelijkheid te verliezen, zijn werk wordt geestiger, spiritueler ook, als dat fijn-uitgewogen „Ezeltje” uit zijn laatste levensjaar.

SELECHTS een enkel werk laat vermoeden, dat er nog andere kanten aan zijn werken waren dan de levenslust en de blijmoedigheid. Zo het op pag. 4 gereproduceerde: „Kathedraal in Freiburg” (1914), dat door zijn grotere wijdsheid, zijn gedempte kleur en zijn gedurfde compositie eigenlijk niet tot zijn karakteristieke werken behoort en dat een sfeer heeft van verlatenheid en nuchterheid, het tegendeel van zijn poëzie der parken. Daar is ook nog het grote doek „Afscheid”, ontegenzeggelijk opgekomen uit een stemming van verontrusting en gekwelheid, en bezielde door een sterkere drang tot uitdrukking dan zijn andere werk.

Was dit de taak waar hij voor zou komen te staan: zijn on-Duitse vormwil dienstbaar maken aan de uitdrukking, ook van de diepverdoken donkere lagen van zijn persoonlijkheid? Of zou hij voortgegaan zijn, als in de aquarellen die hij in 1914 op een reis naar Tunis maakte, met niets anders te willen dan een vorm, die zijn wetmatigheid en zijn geldigheid slechts in zichzelf heeft? We weten het niet. In Augustus 1914 werd hij in dienst geroepen, om op te trekken tegen een volk, welks geest aan de zijne verwant was. Hij sneuvelde in Champagne, 27 jaar oud, toen de oorlog nog maar net begonnen was. P. C. J. REYNE

MENS EN WERELD

Verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

AURORA INTRODUCEERT SPAARCERTIFICATEN

MET 3 % SAMENGESTELDE INTEREST
EN RISICODEKKING BIJ VOOR-OVERLIJDEN

DE IDEALE BELEGGING VOOR SPAARGELDEN!

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen aan:

N.V. LEVENSVZERZEKERING-MAATSCHAPPIJ

AURORA

OPGERICHT 1887

AMSTERDAM - HERENGRACHT 62 - TEL. 47006-42878

LECTUUR VOOR INDONESIE

Zend studieboeken, belletrie, maand- en weekbladen na lezing naar Tomatenstraat 187, Den Haag voor doorzending naar Indonesië.

De Lectoraardienst
Ver. Ned. Indonesië.

HUMANISTISCHE WEEKKALENDER

1954

Het schild van deze kalender is een prachtige reproductie van de rietpentekening „De Fontein” van Vincent van Gogh.

De teksten werden gekozen
door H. G. Cannegieter en
Prof. Dr Garnt Stuiveling.

Een prachtig en smaakvol geschenk
en een vreugde om zelf te bezitten.

Prijs f 1.75

Bestellingen bij de gemeenschappen of bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Bleyenburghstr. 1, Utrecht, postgiro 304960.

Ontw. heer, 43 j., religieus hum., w. ser. k.m.

JONGERE DAME

brunette, kalm, opgewekt en consciëntieus, m. inter. v. sociaal werk. Br. No. Jan. 1 bur. v. d. blad.

Dame, 52 jaar, goede verschijning zoekt
KENNISMAKING

met Heer teneinde huwelijk aan te gaan.
Brieven o.n. Jan. 2 bur. v. d. blad.

GEFENS. HOOFD-BOEKHOUDER

verzorgt correct Uw boekhouding en Uw belastingzaken, tegen bill. vergoeding.
E.N.K.A.B. Postbus 4025, Rijswijk (Z.-H.)

Zojuist verschenen de cursus
„GEESTELIJKE VERZORGING”

onder redactie van
Dr. J. P. van Praag.

Bestellingen op postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Bleyenburghstr. 1, Utrecht of bij de plaatselijke gemeenschappen. Prijs f 2,50.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O). Abonnementsprijs f 3.— per jaar.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel
„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

**Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.**

VRIJ NEDERLAND

Waar de krant ophoudt . . .

daar begint V.N.

Waar V.N. ophoudt . . .

daar kunt U ook veilig ophouden en overgaan
tot Uw vakblad of liefhebberij!

Uw conclusie ligt voor de hand

Hier is Uw invulformulier

BON

10 nummers tegen gereduceerde prijs

Aan de Administratie van „Vrij Nederland”,
Raamgracht 4, Amsterdam-C.

Ondergetekende verzoekt ter kennismaking als

PROEFABONNEMENT

10 achtereenvolgende nummers van „Vrij Nederland” te ontvangen tegen de gereduceerde prijs van f 1.90.
Dit bedrag wordt U hierbij in postzegels/per postwissel/per giro (Postgiro nr. 135176) gezonden.

Naam:

Straat:

Plaats:

Handtekening: